

گام‌های گمشده

(پژوهشی در مبانی و مفاهیم موسیقی ایرانی)

مرتضی حنانه

انتشارات سروش

همایون و مقام اصفهان، سخنی چند...، مرتضی حنانه. اگر حنانه در این کتاب به تشریح چگونگی مشابهت موسیقی ایران با موسیقی یونان پرداخته است نه از آن رو است که گفته شود موسیقی ایران از یونان آمده، بلکه به نظر حنانه این شباهت به طور کلی تئوریک است و نه موسیقی احساسی. مطالب کتاب همان اندازه که تئوریک و در عین حال ابتکاری است، بی‌پروا و ساده نیز هست. اما نباید تصور کرد که این کتاب یک تئوری کامل برای موسیقی امروزی ایران ارائه کرده است، بلکه این نظریه‌ها به گفته‌ی حنانه باید به طور دقیق مورد تجزیه و تحلیل موسیقی دانان و به ویژه نوازندگان قرار گیرد، تا آنان بتوانند با اطلاعاتشان و تجربیات چند ساله سیستم مقام‌ها و دستگاه‌های ما را بر محور اصلی «راست» بیازمایند و با تطبیق گوشه‌ها در وضع قدیم و جدید و جست‌وجوی گوشه‌های مشترک در دو دستگاه و دو مقام مختلف و پرکردن جاهای خالی از گوشه‌ها و یا مقام‌ها، در برقرار کردن ارتباط دقیق و گسترده‌تری با ما همراه شوند تا خدمتی به نظام کهن موسیقی ایران شده باشد.

از مرتضی حنانه آثار متعددی بر جای مانده است از جمله: کاپریس برای ارکستر و پیانو سولو، صبر و ظفر برای ارکستر مجلسی با پیانو و هارپ، بزرگداشت فردوسی برای پیانو و آواز سولو، قطعه‌ای برای پیانو سولو برای نیما یوشیج روی آرمونی زوج، موسیقی متن مجموعه «هزارستان» و همچنین آثار چاپی اش شامل: جلد اول جزوه اول، سازهای بادی، از ارکستراسیون شارل کوکلن ۱۳۴۲ به وسیله شرکت سهامی افست، جلد اول جزوه دوم سازهای کوبی از ارکستراسیون شارل کوکلن توسط «چنگ»، جزوه سوم: صدای انسان از شارل کوکلن (آماده چاپ)، ترجمه و تفسیر مقاصد ال‌لحان عبدالقادر مراغی (آماده چاپ)، جزوه چهارم: سازهای قدیمی و کاملاً جدید از شارل کوکلن (آماده چاپ)، تئوری موسیقی کنونی ایرانی رساله پولیفونی بر مبنای موسیقی ایران و فرهنگ موسیقی ایران.

آنچه در این تحقیق به رشته‌ی تحریر درآمده است، همگی بر پایه حدس و گمان بوده و نه یقین. ولی آنچه به دست آمده است همگی به یقین نزدیک‌تر است و نه به گمان. هرگز گمان نکنید که گام‌های گمشده بر مبنای یک طرح اولیه بوده است. نه، هرگز، زیرا همان طور که از نامی که برای آن انتخاب کرده‌ام نیز معلوم می‌شود، این کتاب گویای لحظه به لحظه‌ی قدم‌هایی است که در جست‌وجوی چگونگی یکی از شیرین‌ترین و ظریف‌ترین هنرهای این سرزمین کهن برداشته شده است؛ چه جای تأسف است زیرا هیچ ایرانی غم از دست دادن گمشدگانش را جشن نگرفته است. همیشه گمشدگان را داستانی شیرین است و کاوشگران را داستانی شیرین‌تر.

مرتضی حنانه در گفتار بالا رساله گام‌های گمشده را گام‌هایی می‌داند در جست‌وجوی یکی از ظریف‌ترین هنرهای این سرزمین کهن. در مورد این رساله وی معتقد بود که اگر مرحوم کلنل وزیری و روح‌الله خالقی و مهدیقلی هدایت و همچنین آقای دکتر برکشلی که متأسفانه در طی تدوین این کتاب به رحمت ایزدی پیوست و ما را غرق در تألم و تأسف کرد چیزی به اشتباه یا صحیح نمی‌نوشتند هرگز موفق به نوشتن این یادداشت‌ها نمی‌شد. به گفته‌ی او حضور آنان در لحظات مطالعه‌ی کتاب به خوبی حس خواهد شد.

کتاب حاضر تحت این عناوین به چاپ رسیده. مقدمه: تفحص و تعمقی بر آنچه تا امروز از موسیقی ایران به جای مانده است، اصطلاحات متداول و متروک در موسیقی ایران، دستگاه‌های موسیقی ایران، ارتباط دستگاه شور با چهار مقام منتسب به آن، گوشه‌های موسیقی ایرانی، ارتباط بین دستگاه‌ها، گام کنونی موسیقی ایران، کوشش در جست‌وجوی گام راست، سیر تاریخی گام شور، تئوری موسیقی یونان، تئوری موسیقی قرون وسطای رم، کوششی در جست‌وجوی دوبل گام موسیقی مشرق زمین، دستگاه